

ШМК-нын хуралынга корген

Протокол № 1

Ооржак /Ооржак А.К./

« 31 » 08 2023 ч.

Директорнун ооредилге талазы-биле
оралакчызы чопшээрээн

Кар /Кара-оол Р.Ю./

« 31 » 08 2023 ч.

Школа директорунун
дугаарлыг доктаалы-биле бадылаан

Ондар /Ондар О.Б./

« 31 » 08 2023 ч.

ТОРЭЭН ЧОГААЛ ЭРТЕМИНГЕ АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММА

Класс: 5

Ооредилге номунун автору, ундурген чери, унген чылы:

М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак, Е.Т.Чамзырын, А.С.Шаалы

Кызыл: Национал школа хогжудер институт, 2022

Ажылчын программаны
тыва дыл, чогаал башкызы
Ооржак А.К. кылган

2023-2024 ооредилге чылы

Тайылбыр бижик Документинин деннели

5 класстарнын тыва аас чогаалы болгаш литературага ажылчын программазы ортумак (долу) ниити ооредилгеге хамаарыштыр РФ-тин ФКОС-тун негелделеринге, сорулгаларынга даянып, тыва Республиканын ооредилге болгаш эртем яамызынын Национал школа хогжудер институтунун 2012 чылда ундургени «Төрээн чогаалга куруне стандартынын» сорулгаларынга болгаш негелделеринге дууштур кылдынган.

Тускай эртемнин ооренгенинин туннелдерин чедип алырынга чогумчалыг байдалдар тургузарын РФ-нын ооредилге адырында чаартылгалар негеп келген. 2012 чылда РФ-тиң ФКОС-тун негелделеринге дүүштүр кылдынган “Тыва аас чогаалы болгаш литература” деп чижек программа ук негелделерни кууседиринин чугулазын, чечен чогаал маадырларының үлегер-чижек болур мөзү-будужунге даянып, хүн бүрүнүн кандыг-даа байдалдарынга дүүштүр бодунун хамааты үзел-бодалын быжыг тудуп, бадыткап, бодунун туружун шынзыдып, камгалап шыдаптар хамаатыны кижизидеринче, оон бот-тускайлаң амыдыралчы медреселдиг көрүжүн хевирлээринче, чогаадыкчы арга-шинээн, дыл-домаан сайзырадырынче кичээнгейни угландырар сорулганы салган турган. Чижек программада ниити өөрөдилге черлериниң 5 класстарынга өөрөдир ужурлуг чогаалдарның чаартынган данзызын уругларның сайзыралынга, хар-назынынга дууштур, тема болгаш утка-шынарын барымдаалап, шилип кириген.

Төрээн чогаал эртемнин башкылаарынга өөрөдилге-методиктиг комплекс, өске эртемнерге бодаарга, чедишпес, барык-ла чок деп чугаалап болур. Программаны кылып тура, авторлар эксперттерниң санал-оналын, сүмелерин чаңгыс эвес удаа дыңнап, өөрөдир көрүп, немелдерни кирип, казып сайгарган. Кол удуртулга кылдыр Россия Федерациязының өөрөдилге системазында турар 2010 чылдан бээр ажылдаттынып кирип эгелээн чаа стандарттың негелделерин алган турган.

Даянган программазы: 5-7 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литература программазын Чамзырын Е. Т., Кужугет М. А., Ооржак Л. Х.– Кызыл: Тыва Республиканын ооредилге, эртем болгаш аныяктар политиказынын яамызы. Национал школа хогжудер институт, 2012.

Ук программаны кол болгаш ниити ооредилге куруне стандартынга даянып тургускан.

Ажылдаар ооредилге ному: Кужугет М. А., Ооржак Л. Х., Чамзырын Е. Т., Шаалы А. С. Төрээн чогаал. 5 класс. Ниити ооредилге черлеринге ооредилге ному. – Кызыл: Национал школа хогжудер институт, 2013. – 224 ар.

Ооредилге ному РФ-тин ФКОС-тун негелделеринге дууштур ортумак ниити ооредилге черлеринин 5-11 класстарынга тыва аас чогаалы болгаш литературада чижек программага даянып кылдынган.

Документинин тургузуу

Ажылчын программа 4 кезектерден тургустунган:

1. “Тайылбыр бижик”.
2. “Тыва аас чогаалы болгаш литератураны ооредиринин сорулгалары”.
3. “5 класка тыва аас чогаалы болгаш литература эртемнинин утказы болгаш тургузуу”.
4. Тыва чогаал эртемнин ооредиринин туннелдери
5. Материал-техниктиг хандырылга коргузуглеринин характеристиказы”.

6. 5 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литературанын ооредилге курузунун тургузуу.

7. "5 класстарга тыва аас чогаалынын болгаш литературанын календарь-тематиктиг планы".

Тыва аас чогаалы болгаш литератураны ооредириини сорулгалары

Ооредилиг:

- чогаал созуглелинин тургузуун, уран-чеченин, оон дышынын онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;
- чогаал теориязынын эге билиглеринге даянып, чечен чогаалдын аймаан, жанрын, хевирин, оон бижиттинген тоогузун ылгап;
- чечен чогаалдын онзагайын уран чуулдун оске хевирлери-биле деннеп, орус болгаш оске-даа чоннарнын литературазында тыва чогаалдарнын идея-тематиказы-биле хооннеш уткалыг чогаалдарны деннеп;
- чогаал сайгарарынга ажыглаар янзы-буру медээ-сумелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедялар) ажыглап сайгарарын ооредир.

Сайзырадыр:

- уругларнын амыдыралче бот-тускайлан медеделдиг коружун хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн;
- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дууштур шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мозу-будужу чаагай, эптиг-чоптуг;
- кижилерге, торээн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг; хамааты бот-медерели бедик; ада-чурт тоогузун унелеп билир;
- номчулгага сонургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунун туружун амыдыралдын кандыг-даа байдалдарынга камгалап билир кижини кижизидер.

5 класстын оореникчизинин кол-кол мергежилдери болгаш чанчыгар чуулдери

5-ки классты доозуп тура, оореникчинин **билир ужурлуг чуулдери:**

- чогаалдын адын болгаш авторун долuzu-биле билир;
- улустун аас чогаалы болур хевирлери болур анаа, дириг амытаннар дугайында болгаш хуулгаазын тоолдарны, улегер домак болгаш чечен состерни ылгап билир;
- кыска тоолдарны чогаадып шыдаар;
- эпиктиг чогаалдарда кол болуушкуннарны тодарадып, оларнын аразында харылзааларын, чорулдээлернин чылдагааннарын тодарадып;
- созуглелден ооренген уран-чечен аргаларны тодарадып, оларнын ажыглалын тайылбырдап;
- шээжи-биле ооренген чогаалдарын шын аянынг, тода чугаалап;
- ооренген чогаалдарынын утказын болгаш ында болуушкуннарны дес-дараалай чугаалап, бодуун план тургузуп билир;
- чогаалда чуруттунган маадырларны долuzu-биле сайгарып шыдаар;
- чогаалдын утказынын ангы-ангы хевирлерин(делгеренгей, шилчилгелиг, допчулай) чугаалап билир;

- номчаан чуулунге бодунун хамаарылгазын тода илередир;
- ооренген чогаалдарынга аас болгаш ажылдарны чорудуп шыдаар;
- школа библиотеказынын алфавит каталогун ажыглап билир.

5 класска тыва аас чогаалы болгаш литература эртемнин утказы болгаш тургузуу

Чечен чогаал кижинин сагыш-сеткилин хой янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды унелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг болурунга ооредир. Ынчангаш литература, уран чуулдун оске-даа хевирлери дег, уругларнын мозу-будужун хевирлээринге болгаш эстетиктиг коружун быжыглаарынга салдарлыг.

Тыва аас чогаалы болгаш литература – Тыва Республиканын школаларында кол эртемнернин бирээзи. Ук эртемнерни ооредиринин кол сорулгазы – аас чогаалы тыва чоннун ада-огбелеринин чус-чус чылдарда чогаадып, сайзырадып келген состун уран чуулу деп билиндирбишаан, чогаалды амыдырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бугу талалыг сайзырангай, бедик культуралыг, тыва болгаш хой националдыг Россия чоннарынын культуразын, оон байлаан, найыралын унелеп билир; чараш мозу-будуштуг, бодунун узел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Тыва чогаалдын озээн национал литературанын алдын алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар. Уругларнын делегей коруушкунун, эстетиктиг негелделеринин, хамааты туружун хевирлевишаан, бодунга болгаш долгандыр хурээлелге чоптуг хамаарылгалыг, шугумчулелдиг болурун чогаал кижизидер. Чогаал-биле харылзаа угаап-боданырынын арга-шинээн сайзырадыр, чогаалчынын делегейи-биле, оон чогаал бижиир аян-хоону-биле чоок таныжары болур. Чоннун амыдыралчы байлак дуржулгазындан укталган аас чогаалы, орус болгаш делегейнин классиктиг литературазы, тыва чоннун эрте бурунгудан бээр онзагай культуразы кижинин мозулуг аажы-чаныны унезин хевирлээр, чогаал делегейи-биле харылзааны быжыг тудар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазынын шылгарангай чогаалдары-биле таныштырарынга, оларнын чоок болгаш ылгалдыг талалырын тодарадып билиринге ооредир.

Чечен чогаалда уран состун дузазы-биле чураан амыдыралдын илереп келирин чугле сеткил холзээшкинниг эвес, а меделердиги-биле сайгарып билир кылдыр ооредир. Чечен чогаалды тоогу, философия, психология, педагогика, уран чурулга эртемнери-биле чергелештир коруп турар. Ону “кижи дугайында эртем”, “амыдыралдын ному”, “Уран-чечен шинчилел” деп адап турары анаа эвес.

Тыва чогаал эртеми ниити филологиянын тыва дыл эртеми-биле сырый холбаалыг. Уругларнын чугаа сайзыралынга, чугаа культуразынга, хой ниити харылзажылгага тыва чогаал эртемнин салдары улуг. Чечен чогаалдын дылы дыл эртемнин бугу адырлары-биле холбаалыг болганда, уруглар состун эстетиктиг функцияларын сайгарар ужурлуг.

Эге школага чогаал дугайында ооренген билиглери кол ниити школага улам сайзырадып, литература – уран чуулдун байлаа деп билиндирбишаан, литература теориясында уран-чечен аргаларны кол ниити ооредилгеге школанын 5 класстарынга ханы ооредир.

Тыва чогаал эртемни ооредиринин туннелдери

Бот-тускайлаң түннелдер уругларның мозу-будуш хевирлээринче: бодунуң бодалдарынче, сагыш-сеткил байдалынче, делегей көрүүшкүнгө хамаарышкан айтырыгларга амы-хууда шилилге кылырынче (езу-чапчылдарга, хоойлу-дүрүмнерге хамаарылгазы), өске чоннуң культуразын, социал байдалдарын ооренип коорунге, ниитилелдин амыдыралынга хамаарыштыр кижиниң харыысалгалыг болурунче угланган. Бот-тускайлаң түннелдер бот-өөредилгезин шын аайлап башкарып ап, бот-башкарнырынга шын угланыышкынныг таарымчалыг байдал тургузуп өөренирин, төнчү түннелди чедип алырыныё сорулгаларга дууштур шын планнаашкынче, оорениринин уг-шиин баш бурунгаар тургузуп алырынче уругларны углап баштаар.

Тодаргай эртемни өөренигиниң (предметный) бүгү талалыг тускай *түннелдери* торээн чогаал эртемин ханы өөренигиниё база литература эртемнинин өске эртемнерден ылгалын, онзагайын, кижиге оон кандыг салдарлыын; кижинин иштики делегейинин, дыл-домаанын сайзыралынга, мозу-будужун хевирлээринге, делегей коруушкунун делгемчидеринге чогулчалыын; ук эртемге хамаарышкан теоретиктиг билиглерни өске эртемнер-биле холбап ооренирин меделердиди-биле чедип алырынын чугулазын туннеп ундурер.

Өөредилгениң *эртемнер-биле харылзаалыының* бүгү талалыг тускай түннелдерниң кол үндезини уругларның медээлер-биле ажылдап билириниң азы *ниити чууден чугула бодалды ылгап, сайгарып, хүлээп* ап көөрүнүн эге базымнарын кылырынын, эртемнер аразының харылзаалыын илередип билиринин түннелдерин ундурер.

ФКӨС-тун негелделеринге, тускай эртемни ооренигинин түннелдеринге дууштур чедип алырынга таарымчалыг болгу дег, тыва чогаалдың өзээн тургузуп турар национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар болгаш амгы тыва литературада шилиндек чогаалдарны албан ооренир болгаш немелде номчулга киирерин авторлар сумелеп, чаа программада кирген. Программада ниитизи-биле улуг оскерлишкиннерлиг, чаа немеп киирген чогаалдар саны хой.

Тематиктиг, проблема-тематиктиг, хронологтуг (тогулуг, тоогу деннээшкинниг) принциптерге үндезилеттинип кылдынган. Аймактар болгаш жанр, маадыр болгаш оон аажы-чаны, чечен маадыр – омур-хевир, чечен уе – чогаалчы, чогаал – номчукчу, идея-проблема, тоогу – чогаал, чогаалчынын уну, стили, туружу дээн чергелиг үндезин билиглер чогаал сайгарарынын үндезин билиглерин тургузуп турар.

Программаның тургузуунда болгаш чогаал теориязынга хамаарышкан өскерилгелерни деңней өөренип көөрге мындыг:

Класс	Немеп, сумелеп киирген чогаалдарнын ужур-утказы	Немеп киирген чогаал теориязы
5	Уругларнын мозу-шынар кижизидилгезинче, бот-тывынгыр чоруун сайзырадырынче, логиктиг угаап боданырын хевирлээринче угланган чогаалдар.	Аас чогаалы дугайында делгем киирген. Авторлуг тоолдар дугайында теорияны аңгы берген. Басня дугайында билиг. Пейзаж.

Материал-техниктиг хандырылга коргузуглеринин характеристиказы

Ооредилге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар ортумак (долу) ниити ооредилгенин сорулгаларын кууседиринге чугула херектиг ооредилге-методиктиг комплексти тургузар. Материал-техниктиг хандырылга коргузуглери санитар эпидемиологтут дурумнер болгаш нормаларга дугжун турар ужурулуг (СанПиН 2.4.2.178-02).

Библиотека фондузу (ном парлалгазы). Ортумак (долу) ниити ооредилгенин тыва чогаалга чижек программазы. Тыва ортумак школанын 5-11 класстарынга торээн чогаалга ооредилге номнары. Номчулга номнарынга дууштур ажыглаар ажылчын кыдырааштар, чогаал теориязынга практиктиг ажылдар кыдыраажы. Тыва чогаалга эрттирер хыналда ажылдарга дидактиктиг материалдар. Чечен чогаал номнары. Тыва чогаалды ооредиринге метоликтиг дуза номнары. Тайылбыр-энциклопедиялыг литература: литературлуг терминнер словарьлары, литературлуг энциклопедиялар, этимологтут словарь, орус-тыва тайылбыр словарьлары, аныяк филологтут словарь, аас чогаал словары болгаш оон-даа оске. Электив болгаш факультатив курстарынын номнары, методиктиг сумелер (“Аас чогаалы”, “Бурунгу тураскаал бижимелдери”, “Чечен чогаал созуглелинин анализи болгаш оон-даа оске). Класстан дашкаар номчулга номнары, дидактиктиг материалдар.

Парламал коргузуг материалдары. Тыва чогаалдын хогжулдезинге таблицалар. Чогаалчынын хорек чуруктары. Чогаалчынын намдарынга болгаш тыва чогаал хогжулдезинге хамаарышкан коргузуг материалдары (альбомнар, буклеттер). Чуруктарлыг (аас, бижимел чугаа сайзырадылгасынга) улелге материалдары.

Медээ-коммуникативтиг херекселдер. Чогаалдын бугу адырларынга хамаарыштыр ажыглаар мультимедийлиг ооредиглиг программалар, электроннуг номнар. Чогаалдын бугу адырларынга электроннуг библиотека. Электроннуг тайылбыр-энциклопедиялыг литература.

Ун-экранныг (коргузуглуг) херекселдер. Чогаалдын бугу адырларынга слайдылар (диапозитивтер). Чогаалчынын ун бижидилгези. Чогаалдын бугу адырларынга аудиобижидилге болгаш уннуг номнар. Чогаалдын бугу адырларынга видеофильмнер.

Ооредилгенин техниктиг херекселдери. Мультимедийлиг компьютер. Мультимедиапроектор. Телекоммуникациялыг херекселдер. Сканер. Лазерлиг принтер. Хоолга аппаратады. Диапроектор азы оверхэд. Телевизор (графиктиг чурулга проектору). Азар болгаш тургузар экран. Видеоплейер. DVD-плейер (видеомагнитофон). Аудио топ. Ооредилге эт-херекселдери.

Интернет четкизинде ооредилге адырынга хамаарышкан сайтыларны ажыглаар.

5 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литературанын ооредилге курузунун тургузуу

Кирилде кезээ.

Чечен чогаалдын янзы-буру хевирлеринге чогаалчы кижинин амыдырал дугайында бодаашкыннары, угаадыглары болгаш хамааты туружу илерээн турар дээрзин оореникчилерге билиндирери.

Ном дугайында чугаа.

Ю. Ш. Кюнзегеш “Сиген шолунде”

Шулукте куш-ажыл темазын болгаш тыва кодээ амыдыралдын советтиг уеде чаартылгасын чырытканы.

С. А. Сарыг-оол “Эдер амытаннар”

Чогаалда омур-хевирлер, Кырган-аванын оруу, Маадырнын сонуургаачал, эскеринчел аажы-чанын чурааны, Дылынын уран-чечени, Улустун аас чогаалынын хевирлерин ажыглааны.

Чогаал теориязы. Деннелге дугайында билиг.

1-ги кезээ. Эгээртиймес эртине-байлак — аас чогаалы.

Чогаал теориязы. Аас чогаалы (фольклор). Оон биче жанрлары. Уруглар аас чогаалы.

Тоол. Сураглыг тыва тоолчулар.

Анаа тоолдар. “Балыкчы Багай-оол”, Чангыс ой аъттыг уш алышкы”. Аас-кежик дугайында чоннун узел-бодалы.

Дириг амытаннар дугайында тоолдар “Чеди иелиг Чес-Мыйыс”, “Кускун биле Угу”. Тоолун утказы. Оон идея-темазы. Овур-хевирлер. Уран-чечени.

Хуулгаазын тоолдар. “Тос оолдуг доктагана кадай”, “Тос шилги аъттыг Оскус-оол”. Социал-тоогулуг ундезиннери. Мозу-шынар темазы.

Улегер домактар болгаш чечен состер. Тыва улустун узел-бодалы. Темалары, тургузуу, ажык-дузазы. Чаа улегер домактар.

Чогаал теориязы. Улегер домактар болгаш чечен состер дугайында билиг. Ылгалы, тургузуу, дылы, идея-эстетиктиг салдары.

Темалары.

Тывызыктар. Уран-чечени, темалары. Чаа тывызыктар.

Чогаал теориязы. Тывызыктар дугайында билиг. Тывылганы. Темазы, дылы, ужур-дузазы. Ыдар болгаш тывар аргалары.

2 кезээ. Аас чогаалындан ужукталгаи.

К.-Э. К. Кудажы “кым эн ажыктыгыл?”. Диригжидилге аргазы. Аажы-чан сойгалааны. Улустун аас чогаалы-биле харылзаазы.

М. С. Эргеп “Чаргык арбай”. Тоолдун фольклорлуг ундезини. Бижиттингени. Чогаалда тоол болгаш чечен чугаа аянарнын ажыглааны.

Оолдарнын овур-хевири. Мозу-шынар проблематиказын кодургени.

Ч. Чулдум “Тараанын тывылганы”. Идея-темазы, фольклорлуг ундезини.

М. Эргеп “Хек чуге ыраажы болганыл?”. Мозу-шынар темазы. Авага ынакшыл. Овур-хевирлер.

Чогаал теориязы. Авторлуг тоолдар дугайында билиг. Ылгалы. Бот-тускайлан аяны. Сюжеди, хуулгаазын чуулдер.

О. О. Сувакпит “Арзылан биле Пар”. Баснынын кол тема, идеязы. Овур-хевири. Тургузуу. Дылынын уран-чечени.

С.С. Серен “Ном биле Портфель” Диригжидилгелер. Мозу-шынар темазы. Сойгалаашкын.

Л. Х. Иргит “Теве”. Чазый-хоптак чорукту уран-чечени-биле сойгалааны. Тургузуу, кижизидикчи утказы.

Чогаал теориязы. Басня дугайында билиг. Тургузуу. Овур-хевирлер чуруур аргазы. Дылынын уран-чечени. Чогаалчылар.

3 кезээ. Чаштар делегейиниң көрүнчүү.

Л. Б. Чадамба “Аян-чорук”. Уругларга чогаалдары. Кол маадырларнын овур-хевири. Салгалга салдары. Улустун аас чогаалы-биле харылзаазы, уран-чечени.

Чогаал теориязы. Эпитет дугайында билиг. Эпитеттин чогаалдарга ажыглалы, ужур-дузазы.

О. К. Саган-оол "Эжишкилер". Чечен чогаалда феодалдыг уеде холечик уругларнын бир мозулеш берге амыдыралы. Идей-тематиказын илередиринге пейзажтын ужур-дузазы.

Чогаал теориязы. Пейзаж дугайында билиг.

О. О. Сувакпит "Аът чарыжы". Тыва кижинин аътка хамаарылгазы. Аът чарыжы.

М. С. Эргеп "Одугенде чайлаг". Иви малдын ажылы. Найырал темазы. Тожуда амыдырал. Уран-чечени, дылынын онзагайы.

Ш. М. Суван "Кара-Баштыг". Тоогузу. Тыва ол уеде. Утка-шынары, дылынын уран-чечени.

Р. Д. Лудуп "Таваар, маажым бадып келгеш". Шулукте лириктиг маадырнын чашкы уези. Кулуннун омур-хевири. Дылынын онзагайы. Ужур-дузазы.

4 кезээ. Хуулгаазынар делегейи.

Ш. М. Суван "Хун херелден аалчылар" деп тоожудан эгелер. Сюжеди. Эртем-техниканын хогжулдези. Аттарынын онзагайы, уран-чечени.

Н. Ш. Куулар "Танаа-Херелдин чуртунда" деп тоожудан эгелер. Эрткен уеже аян-чорук.

Э. Донгак "Буянныг амытаннар". Шииде кижиге болгаш бойдус деп теманы бир янзы коргускени. Омур-хевирлер, дылынын уран-чечени.

5 кезээ. Ыдыктарым.

О. О. Сувакпит "Россияга алдар". Чогаалчы баштайгы хамааты лириктиг сурагжаан чогаалчы. Бижиттинген аяны, тургузуу.

С. Б. Пюрбю "Ынак Тывам". Шулуктун идеялиг утказы. Уран-чечени.

А. Уержаа "Ие дылым". Торээн дылга чоргаарал, ынакшыл, ыдыкшыл. Онзагайы. Уран-чечени, аргалары. Бижиттинген аяны, хоону. Оске авторларнын шулукутери.

6 кезээ. Тишелгенин сылдыстары.

С. А. Сарыг-оол "Маадыр Чургуй-оол". Ада-чурттун Улуг дайынынга киржилгк. Оон маадыры. Дылынын уран-чечени.

О. О. Сувакпит "Кечил-оолдун солдаттары". Тыва эки турачы аъттыг шериг эскадронунун капитан Кечил-оолга баштаткан дайынчыларнын киржилгеги. Маадырлыг чоруктары.

7 кезээ. Дириг амытаннар делегейи.

Ю. Ш. Кюнзегеш "Эзимде". Тыва кижинин дириг амытаннарга хамаарылгазы. Уран-чечени.

С. С. Сурун-оол "Ус-кушкаш". Мозу-шынар, найырал темалары. Омур-хевирлер. Утказы, уран-чечени.

М. А. Кужугет "Азыранчып чорааш". Дириг амытан болгаш кижинин аразында харылзаа. Идея-тематиказы. Омур-хевирлер, ужур-дузазы.

Программаның кезектеринин аайы-биле шактар үлелгеги. Ниитизи-биле чылда 68 шак. Неделяда – 2 шак.

№	Кезектери	Шагы	Онаалгага берген хыналда ажылдар	Тестиелер	Эдиртиглер	Чогаадыглар
---	-----------	------	----------------------------------	-----------	------------	-------------

			Кыска чогаадыг	Мини- проект			
1.	Эртинени черден казар, эртемнерни номдан тывар.	3					
2.	1-ги кезээ. Эгээртинмес эргине-байлак — аас чогаалы.	15	2 тема		1 шак		
3.	2 кезээ. Аас чогаалындан ужукталгаш.	10	3 тема			2 шак	
4.	3 кезээ. Чаштар делегейиниң көрүнчүү.	12	2 тема	3 тема			1 шак
5.	4 кезээ. Хуулгаазыннар делегейи.	12	1 тема	1 тема			
6.	5 кезээ. Ыдыктарым.	3		1 тема			
7.	6 кезээ. Тиилелгенин сылдыстары.	4		1 тема			
8.	7 кезээ. Дириг амытаннар делегейи.	5	1 тема				

5 класстарнын төрөөн чогаалга календарь-тематиктиг планы.

№	Өөренир темалары	Кичээлдин Хевир	Өөреникчинин ажылының хевир	Бажыңга онаалга	Шагы	План-биле	Херек кырында
Эртинени черден казар, эртемнерни номдан тывар. Ниити шагы – 3 шак.							
1.	Кирилде кичээл. Ном кижинин өднүү. С. Сарыг-оол «Ном» (шүлүк).	Чаа тема	Аянныг номчулга.	Номчуур, ар. 3. Шээжилээр, ар. 4-5.	1	04.09	
2.	Номчулга аргазынын хыналдазы	Төрөөн дылын хундулээри	Айыгтыңган уе иштинде созуглелди шын, тода номчуур.		1	04.09	
3.	Ю. Кюнзегеш «Сиген шөлүндө» (шүлүк). Чогаал теориязы. Деңнелге дугайында билиг.	Чаа тема Чаңчылчываан хевирнин кичээли.	Аттыг болгаш сюжеттиг чуруктар-биле ажыл. Аянныг номчулга. Пейзажты көргөш, аас-биле чугаалаар.	Шээжилээр, ар. 5-6. Сайгарар. Аттыг чурукка харылзаалыг чугаа тургузар.	1	04.09	
1-ги кезээ. Эгээртиңмес эртинен-байлак — аас чогаалы. Ниити шагы – 15 шак. Хыналда ажыл (тест) – 1.							
1.	Чогаал теориязы. Тыва улустун аас чогаалы. Тоолдар.	Чаа тема	Тыва улустун аас чогаалының хевирлерин шээжизибиле чугаалаар. Схема-биле ажыл.	Элегес-Аксы суурда информантылар-биле ажылдаар. Номчуур ар.8-10. Тоолдарның шуптузун билдилик билип алыр. Таблица-бтиле ажыл.	1	11.09	
2	Анаа тоолдар «Балыкчы Багай-оол».	Чаа тема	Номда чурук болгаш таблица-биле ажыл. Деңнелгелер	Номчуур, аянныг кылдыр ыдар. Ар. 13-19. Бир үзүндү	1	14.09	

			тыштырар, овор-хевирлер тодарагтырар.	шээжилээр, ыдып өөренир. Чурук чуруур.			
3	«Чаңгыс ой аьттыг үш альшкы».	Чаа тема	Таблица болгаш үлегер домактар-биле ажыл.	Рольдап номчуп өөренир. Арын 19-23. Айтырылларга харыылаар.	1	18.09	
4	Дириг амьтаннар дугайында тоолдар «Чеди иелиг Чес-Мыйыс». Проект кичээл «Чеди иелиг Чес-Мыйыс».	Чаа тема	Үлегер домактар. План-биле ажыл.	Номчуур, ар. 23-24. Тоолдуң утказынга чоок үлегер домактар чыып бижиир. Айтырылларга харыылаар.	2	21.09 25.09	
5	«Кускун биле Үгү». Чогаал теориязы. Эпитет дугайында билиг.	Чаа тема	Чурук-биле ажыл. Таблица-биле ажыл. Рольдап күүседир. Уран-чечен аргалар-биле ажыл.	Ыдып өөренир. Номчуур, ар. 24-26, 103. Маадырларга характеристика бээр.	2	28.09 08.10	
6	Хуулгаазын тоолдар. «Тос оолдуг Доктагана кадай».	Чаа тема	Уран-чечен аргалар-биле ажыл.	Номчуур, ар.27-35. Рольдап номчуур.	1	05.10	
7	«Тос шилги аьттыг Өскүс-оол».	Чаа тема		Номчуур, ар. 36-49. Чурук чуруур. Боду хуулгаазын тоол чогаадып шенээр.	1	09.10	
8	Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Чогаал теориязы. Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр дугайында билиг.	Чаа тема		15 үлегер домактар богаш чечен сөстөр тып бижиир. Агтыг чуруктар-биле үлегер домактар богаш чечен сөстөр чогаадып шенээр. Номчуур ар. 50-54.	3	12.10 16.10 19.10	

				Дорт болгаш доора уткалыг үлегер домактарны болгаш чечен сөстөрни сайгарар. Кыска чогаадыг-бодал «Улегер состе нугул чок».			
9	Тывызыктар.	Чаа тема	Тывызыктажыры. Догааштырар. Тввар. Схема-биле ажыл. Синквейн-биле ажыл.	Ховар 5 тывызык тып эккээр. Номчуур, ар. 56-58. Ынак тывызыынга ребус чуруур.	1	23.10	
10	Чогаал теориязы. Тывызыктар дугайында билиг.	Чаа тема.	Тывызык ытчыр	Номчуур, ар. 58-62. Чаа тывызыктар тып бижиир (6)	2	26.10 30.10	
11	Хыналда тест. Улустун аас чогаалынга.	Хыналда ажыл.	Тест-биле ажыл. Ажык айтырыглар.	Кыска чогаадыг «Эжим-биле найыралым».	1	08.11	
2 кезээ. Аас чогаалындан ужукталгаш. Ниити шагы – 10. Чугаа сайзырадылгазы – (сактып бижиир эдертиг) 2 шак.							
1	Кызы-Эник Кудажы «Кым эн ажыктыгыл?».	Чаа тема.	Деңнелгелер тывары. Сайгарар. Синквейн- биле ажыл.	Номчааш, утказын чугаалаар, ар. 62-70. Рольдап номчуур. Чурук чуруур. Кыска чогаадыг «Мээн ынак дириг амытаным».	1	08.11	
2	Монгуш Эргеп «Чартык арбай».	Чаа тема.	Чурук болгаш карточкалар-биле ажылдар.	Номчааш, ыдыш өөренир. Ар. 70-73. Таблица-биле ажыл. Кыска чогаадыг «Чангыс арбай чамбы-дипти	1	09.11	

				тоттурар».			
3	Салим Сүрүң-оол «Карактар дугайында маргылдаа».	Чаа тема.	Тест, айтырыглар. Кластер-биле ажыл.	Номчуур, ар. 73-75. Маадырларга характеристика бээр. Тема, идеязын тодарадыр.	1		
4	Чап Чүлдүм «Тарааның тывылганы».	Чаа тема.	Сюжеттиг чуруктар болгаш карточкалар, схема-биле ажылдар.	Номчуур, ар. 76-77. Идеязын тодарадыр	1	13.11	
5	Сактып бижиир эдертиг «Тарааның тывылганы».	Чугаа сайзырадылгасы.	Сөзүглел-биле ажыл.	Чурук чуруур.	2	16.10.11	
6	Монгуш Эргеп «Хек чүге ыраажы болганыл?».	Чаа тема.	Аянның номчулга. Чурук-биле ажыл. Кластер-биле ажыл.	Номчуур, ар. 77-78. Хектин омур-хевирин тургузар. «Амгы херэежен чон» темага хамаарыштыр кыска чогаадыг-бодал.	1	23.11.	
7	Чогаал теориязы. Авторлуг тоолдар дугайында билиг. Немелде номчулга. Салим Сүрүң-оол «Хунажык».	Чаа тема.	Схема-биле ажыл.	Номчуур, ар. 79. Допчулап чугаалаар.	1	27.11	
8	Олег Сувакпит «Арзылаң биле Пар».	Чаа тема. Аянның номчулга.	Сайгарар. Схема-биле ажыл.	Шээжилээр, ар. 79-80. Чурук чуруур.	1	30.11	
9	Салчак Серен «Ном биле Портфель». Диригжидилге дугайында билиг.	Чаа тема. Аянның номчулга.	Сайгарар. Кластер-биле ажыл.	Шээжилээр, ар. 80-81. Диригжидилгелер тывар. Номчуур, ар. 82.	1	04.12	
10	Лидия Иргит «Теве».	Чаа тема. Аянның номчулга.	Сайгарылга.	Номчуур, ар. 82-83. Таблица долдуар. Чурук чуруур.	1	04.12	

11	Чогаал теориязы. Басня дугайында билиг. Василий Эренчин «Ийи өңнүк».	Аянныг номчулга.	Чурук, карточкалар-биле ажыл.	Номчуур, ар. 84.	1	11.12	
3 кезээ. Чаштар делегейиниң көрүнчүү. Ниити шагы – 12 шак. Чугаа сайзырадылгазы (кыска чогаадыг) – 1 шак.							
1.	Леонид Чадамба «Аян-чорук» (тоожудан үзүндүлөр). «Ужар». «Кайгамчык-ла». «Азас».	Чаа тема.	Карта-биле ажыл. Уран-чечен аргалар тывар. Сайгарар.	Номчуур, ар. 85-88. Рольдап номчуур. Таблица додурар. Номчуур, ар. 88-92. Допчулап утказын чугаалаар. Номчуур, ар. 92-98. Чурук чуруур.	2	14.12 18.12	
2	Чогаал теориязы. Пейзаж дугайында билиг.	Чаа тема.	Сайгарылга.	Пейзаж чурумалы ушта бижээш, шээжилээр. Чурук чуруур.	1	21.12	
1.	Олег Саган-оол «Эжишкилер» (чечен чугаа).	Чаа тема.	Карточкалар-биле ажыл. Сайгарылга.	Номчуур, ар. 100-103. Уран-чечен аргалар тывар. Кыска чогаадыг бижиир «Мээң өңнүүм». Мини-проект «Эжимнин портреди».	1	25.12	
2.	Олег Сувакпит «Аът чарыжы».	Беседа.	Чуруктар-биле ажыл.	Номчуур, ар. 104-107. Аът дугайында үлегер домактар бижиир. Уран-чечен аргалар тывар. Маадырларга характеристика бээр. Мини-проект «Аъттын	1	28.12	

				чоруктары», «Аъттын дериг- херексели».			
3	Монгуш Эргеп «Өдүгенде чайлаг» (үзүндүлөр).	Чаа тема.	Чуруктар, схемалар, карточкалар, таблицалар, оюннар, мозаика-биле ажылдар.	Номчуур, ар. 107-112, утказын чугаалаар. Пейзаж чурумалын ушта бижиир. 113-118, ивилернин харназынынын аайы-биле шээжилээр. 118-119, чурук чуруур, маадырларга характеристика бээр. 119-123, сайгарар. Мини-проект «Азаска чорааш келдим».	3		
1.	Шангыр-оол Суван «Кара-Баштыг».	Чаа тема.	Каточкалар, чуруктар болгаш схемалар-биле ажыл.	Номчуур, ар. 123, 125-127. Уран-чечен аргалар тывар. «Кара-Баштыг — бичии маадыр», кыска чогаадыг.	2		
2.	Роман Лудуп «Таваар, маажым бадып келгеш» (шүлүк).	Чаа тема.	Уран-чечен аргалар.	Чурук чуруур. Темазын тывар. Аянынг номчуур, ар. 128-129.	1		
1.	Немелде номчулга. Ондар Сеглеңмей «Нина Салчак каникулда».	Чаа тема.	Чуруктар-биле ажыл. Кроссворд-биле ажыл.	Номчуур, ар. 81-83 (эрги ном). Таблица долдурар. Уран-чечен аргалар тывар.	1		
2.	Кыска чогаадыг «Нинаның	Чугаа		План ёзугаар	1		

	маадырлыг чоруу».	сайзырадылгазы.		бижииринге чаңчыгар.			
4 кезээ. Хуулгаазыннар делегейи. Ниити шагы – 12. Онаалгага берген (мини-проект).							
1.	«Шангыр-оол Суван «Хүн херелден аалчылар» (тоожудан үзүндүлөр).	Демнежилге кичээли.	Тестилер, карточкалар болгаш сюжеттиг чурук-биле ажыл.	Номчуур, ар. 129-134. Айтырылгарга харыылаар. Допчулап чугаалаар. Ар. 134-143. Сайгарар. Утказын чугаалаар. Ар. 134-149. Чурук чуруур.	3		
2.	Николай Куулар «Танаа-Херелдин чуртунда» деп тоожудан эгелер.	Чаа тема.	Чурук, схема, кластер-биле ажыл.	Номчуур, ар. 149-159. Таблица долдурар. Утказын чугаалаар. Чурук чуруур. Уран-чечен аргалар тывар.	3		
3	Николай Куулар «Танаа-Херелдин чуртунда» деп тоожудан эгелер. Тоол ораны. «Танаа-Херел хаан».	Чаа тема.	План-биле ажыл. Состер-биле ажыл. Кластер-биле ажыл.	Номчуур, ар. 159-170. Утказын чугаалаар. Кыска чогаадыг «Аът — шынчы оннук». Дыннадыг кылыр. Чурук чуруур.	3		
4	Эдуард Донгак «Буянныг амытаннар» (Чолдак-Анчынынм чангыс кезектиг, уш коргузуглуг шиизи).	Чаа тема.	Словарьлыг ажыл.	Номчуур, ар. 171-188. Кол маадырларын тодарадыр, характеристика бээр. Рольдап номчуур. Сценажыдып ойнаар. «Мээн ынак аным» деп темага	2		

				мини-проект. Таблица долдуурар.			
3.	Немелде номчулга «Марска чедер частым».	Чаа тема.	Кроссвордтар-биле ажыл.	Номчуур. Кыска утказын чугаалаар. Уран-чечен аргаларын тывар.	1		
5 кезээ. Ыдыктарым. Ниити шагы – 3. Онаалгага берген (мини-проект)							
1.	Сергей Пюрбю «Ынак Тывам» (шүлүк).	Аянның номчулга.	Сайгарар.	Аянның номчуур, ар. 190-192. Уран-чечен аргаларын тывар.	1		
2	Олег Сувакпит. «Россияга алдар».	Аянның номчулга.		Доктаадыр, ар. 192-193. Утказын чугаалаар.	1		
3	Антон Үержаа «Ие дылым».	Аянның номчулга.	Карточкалар-биле ажыл.	Номчуур, ар.193-146. Сайгарар. Шээжилээр. Мини-проект «Тыва дылым – чоргааралым».	1		
6 кезээ. Тиилелгенин сылдыстары. Ниити шагы – 4 . Онаалгага берген (мини-проект)							
1.	Степан Сарыг-оол «Маадыр Чургуй-оол».	Аянның номчулга.	Карта болгаш схема-биле ажыл.	Аянның номчуур, ар. 195-197. Шээжилээр. Сайгарар. Чурук чуруур.	2		
2	Олег Сувакпит «Кечил-оолдун солдаттары».	Аянның номчулга.	Таблица-биле ажыл.	Аянның номчуур, ар. 197-198. Кол утказын чугаалаар. Темазын тодарадыр. Айтырыгларга	1		

				харыылаар.			
3	М. Кенин-Лопсан «Эки турачы тыва кыстарга».	Аянныг номчулга.	Словарьлыг ажыл.	Аянныг номчуур. Сайгарар. Мини-проект «Дайын уезинде тыва кыстар».	1		
7 кезээ. Дириг амытаннар делегейи. Нийти шагы – 5 шак. Онаалгага берген: чугаа сайзырадылгазы (кыска чогаадыг).							
1.	Юрий Кюнзегеш «Эзимнернин ыры».	Аянныг номчулга.	Сайгарылга.	Аянныг номчуур, ар. 199-200. Уран-чечен аргаларын тывар.	1		
2	Салим Сүрүң-оол «Ус-кушкаш».	Чаа тема.	Чуруктар.	Номчуур, ар. 200-203. Кыска чогаадыг «Шиижек дугайында бодалым.	1		
3	Степан Сарыг-оол «Эдер амытаннар».	Чаа тема.		Номчуур, ар. 203-205. Сайгарар.	1		
4	Мария Кужугет «Азыранчып чорааш».	Чаа тема.	Словарьлыг ажыл. Сөстөр-биле ажыл.	Номчуур, ар 209-215. Утказын чугаалаар. Тема, кол бодалын тодарадыр.	2		

Пронумеровано, прошнуровано _____ страниц

Директор
школы _____ /Ондар О.Б./

« 31 » _____ 2023 г.

